

PHILOSOPHY OF CULTURE AS A SYSTEMIC PARADIGM OF MODERN EDUCATION

Tatiana I. Andrushchenko^{1,2}, *Tetiana V. Andrushchenko*^{1,3},
*Kostiantyn Vashchenko*⁴

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ ЯК СИСТЕМНА ПАРАДИГМА СУЧАСНОЇ ОСВІТИ

Тетяна І. Андрущенко, Тетяна В. Андрущенко,
Костянтин Ващенко

Abstract. The study is motivated by the importance of education and productive intelligence in all components of the life of Ukrainian society, including the state educational and cultural and artistic policy. Despite the significant development of this problem in the scientific literature, attention is drawn to certain aspects for additional study. The realities of Russian military aggression and its devastating consequences have created complex challenges in the field of national culture and education and the need for their systematic rethinking and overcoming. Cultural and artistic policy is considered as a set of principles and norms, administrative and financial types of activities that ensure the actions of the state in the cultural and artistic sphere. As a multi-level sphere of activity of state bodies, cultural and artistic policy is considered through the prism of the following aspects: political, social, economic. The formation of a new model of cultural and artistic policy in the Ukrainian state involves the active, creative use of international, in particular, European experience and the combination of domestic traditions that have a continuous historical character.

Culture and education are important criteria for the identification of a nation, a state — two determining indicators, with the help of which it becomes possible to monitor their progressive development dynamics, or on the contrary, the reverse trend of regression. This paradigm is considered on the example of the formation and development of art education in Ukraine.

Art education in Ukraine is represented by powerful traditions and the formation of the trajectory of modern theoretical generalizations and motivational orientation of future education. According to the principle of the Bologna system of education, taking into account the national cultural, artistic and educational traditions, as well as regulated by the normative documents of the current legislation, a clear system of art education

¹ Dragomanov Ukrainian State University, Kyiv, Ukraine

² <https://orcid.org/0000-0001-6701-8035>

³ <https://orcid.org/0000-0003-2858-8267>

⁴ Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine; <https://orcid.org/0000-0001-6516-0943>

functions in Ukraine today. Internationalization, academic mobility, academic integrity as important motivational complexes become an important element of the overall education strategy. Modern art education is in the stage of permanent changes, transformations, searches and experiments. Cyclicity, systematicity and sequence — when one level of education passes into another through logical reasoning and continuation — and not only passes, but also forms it, becomes its integral part, forming the essence of art education in Ukraine. Such a training system is unique not only in Europe, but also in the world.

Keywords: culture, education, art education, models of cultural and artistic policy, cyclicity, systematicity, academic integrity, academic mobility, motivational orientation

Анотація.

Дослідження зумовлене важливістю освіти та продуктивного інтелекту в усіх складових життя українського суспільства, у тому числі й державної освітньої і культурно-мистецької політики. Попри значну розробленість цієї проблематики в науковій літературі, звертається увага на окремі аспекти для додаткового вивчення. Реалії російської військової агресії, її руйнівних наслідків сформували складні виклики у сфері вітчизняної культури і освіти та потребу їх системного переосмислення та подолання. Культурно-мистецька політика розглядається як сукупність принципів і норм, адміністративних та фінансових видів діяльності, які забезпечують дії держави у культурно-мистецькій сфері. Як багаторівнева сфера діяльності державних органів, культурно-мистецька політика розглядається крізь призму таких аспектів: політичний, соціальний, економічний. Формування нової моделі культурно-мистецької політики в українській державі передбачає активне, креативне використання міжнародного, зокрема європейського досвіду та поєднання вітчизняних традицій, що мають безперервний історичний характер.

Важливими критеріями ідентифікації нації, держави є культура й освіта — два визначальні показники, за допомогою яких стає можливим відслідкувати їх прогресивну динаміку розвитку, або ж навпаки, зворотню тенденцію регресу. Ця парадигма розглядається на прикладі становлення і розвитку мистецької освіти в Україні.

Мистецька освіта України представлена потужними традиціями та формуванням траєкторії сучасних теоретичних узагальнень й мотиваційної спрямованості освіти майбутнього. За принципом Болонської системи освіти, враховуючи національні культурно-мистецькі та освітні традиції, а також регулюючись нормативними документами чинного законодавства на сьогодні в Україні функціонує чітка система мистецької освіти. Інтернаціоналізація, академічна мобільність, академічна доброчесність як важливі мотиваційні комплекси стають важливим елементом загальної стратегії освіти. Сучасна мистецька освіта перебуває в стадії перманентних змін, трансформацій, пошуків та експериментів. Циклічність, системність і послідовність — коли один рівень освіти шляхом логічного обґрунтування і продовження переходить в інший — і не тільки переходить, а й формує його, стає його невід'ємною частиною, утворюючи сутність мистецької освіти України. Така система підготовки є унікальною не тільки в Європі, а й у світовому просторі.

Ключові слова: культура, освіта, мистецька освіта, моделі культурно-мистецької політики, циклічність, системність, академічна доброчесність, академічна мобільність, мотиваційна спрямованість

Важливість освіти та продуктивного інтелекту в умовах глобалізації, утвердження інформаційного суспільства й ринкових відносин, розширення демократизації все більше зростають в усіх складових українського суспільства. За цих обставин особливої значимості набуває сучасна освіта в системі філософії культури, її місце в суспільно-політичних процесах, у тому числі й державна освітня і культурно-мистецька політика. Реалії російської військової агресії та її руйнівних наслідків сформували складні виклики і у сфері вітчизняної освіти та потребі їх системного переосмислення і подолання.

Перед філософією культури стоїть завдання комплексного теоретичного дослідження для забезпечення освітніх, правових, інституційних, фінансових чинників розвитку сучасної української культури, як визначального фактору формування зрілого демократичного суспільства, сталі національної ідентичності, що стає необхідною передумовою входження України до світової спільноти розвинених демократичних держав та інтеграції до європейського культурного простору.

За останні роки в Україні здійснено великий комплекс конкретних кроків, щодо визначення засад, пріоритетів у сфері освітньої та культурно-мистецької політики.

Культурно-мистецька політика розглядається як сукупність принципів і норм, адміністративних та фінансових видів діяльності та зусиль, які забезпечують дії держави у культурно-мистецькій сфері. Як багаторівнева сфера діяльності державних органів, культурно-мистецька політика має кілька аспектів. Її політичний аспект пов'язаний з визначенням національних пріоритетів, головних засад діяльності в галузі культури і мистецтва, а також фізичних та юридичних осіб, які здійснюють культурну діяльність чи реалізують владні повноваження у сфері культури, виробляють критерії соціального успадкування продуктів художньої творчості. Соціальний аспект пов'язаний із забезпеченням населенню рівного доступу до культурних благ, а також підтримку і збереження культурної ідентичності української нації та національних меншин України. Інституційний аспект передбачає діяльність, спрямовану на створення і розвиток системи державних установ культури (театрів, музеїв, творчих колективів, а також галерей, кіновиробництва, книговидавання тощо). Економічний аспект пов'язаний з використанням культурної привабливості територій для стимулювання ділової активності, зокрема розвитку туризму, сфери послуг та розваг, транспорту тощо, а також з регулюванням культурних індустрій (медіа, реклама, мода та ін.) і ринком художніх цінностей. У міжнародно-правовому аспекті культурна політика здійснюється на рівні інтернаціональних проектів збереження і розвитку культурної спадщини, а також правового регулювання переміщення художніх цінностей.

Культурно-мистецька політика розглядається як сукупність принципів і норм, адміністративних та фінансових видів діяльності та зусиль, які забезпечують дії держави у культурно-мистецькій сфері. Як багаторівнева сфера діяльності державних органів, культурно-мистецька політика має кілька аспектів. Важливим для розкриття стану і перспектив модернізації державної культурно-мистецької політики в Україні є аналіз кожного із зазначених напрямів.

Варто підкреслити, що формування нової моделі культурно-мистецької політики в українській державі передбачає активне, креативне використання міжнародного, зокрема європейського досвіду. Міжнародні експерти Ради Європи підкреслюють, що Міністерство культури має чітко визначати майбутні потреби і розвивати свої можливості відповідно до нових викликів.

При цьому міжнародні експерти звертають увагу на те, що Україні доцільно реалізовувати свою культурну політику, враховуючи ті спільні тенденції, які притаманні європейським країнам. Вони співпрацюють з різними партнерами в державному, приватному та незалежному секторах, збалансовано через гнучкі програми фінансування проектів реагують на потреби культурних інституцій, заохочуючи творчий розвиток, індивідуальні мистецькі ініціативи та нові методи роботи. (1. С.166, 171)

Важливими критеріями ідентифікації нації, держави є культура й освіта — два визначальні показники, за допомогою яких стає можливим відслідкувати їх прогресивну динаміку розвитку, або ж навпаки, зворотню тенденцію регресу. Сутнісно — нерозривна єдність культури й освіти формує основи української державності, синхронізуючи інші процеси, явища і тенденції державо утворення. Розглянемо цю парадигму на прикладі становлення і розвитку мистецької освіти в Україні.

Мистецька освіта України представлена потужними традиціями, формуючи траєкторію теоретичних узагальнень сучасності й мотиваційної спрямованості інституту освіти майбутнього. Вона пройшла складний шлях становлення, визнання і закріплення в статусі не тільки суб'єкта європейської освіти а й культури.

Поступово зароджується професійна церковна і світська музика епохи Середньовіччя.

З відкриттям при київському магістраті музичної школи і заснування оркестрового колективу, активно розвивається й світська музична освіта. Діяльність музичних цехових утворень, вихід у світ «Граматики музикальної» М. Дилецького вказують на процес формування світської моделі мистецької освіти.

Період маєткової культури знаменує новий етап динамічних змін української мистецької світи, створюючи нові синтетичні моделі поєднання традиційного музикування з європейськими зразками оркестрового й оперного виконавства.

Вагомі зміни в музичну освіту привнесла Глухівська музична школа, як інституція, що зростила М. Березовського, Д. Бортнянського, А. Веделя, які яскравою сторінкою сакральних хорових партесних концертів представлені в загальній структурі музичного життя епохи Романтизму.

Вирішальним кроком у становленні академічного музичного мистецтва та освіти України стала діяльність М. Лисенка, з ім'ям якого пов'язане відкриття Музично-драматичної школи в Києві та Київської консерваторії 1913 р. (2. С. 8)

Це дає можливість проведення певного узагальнення у періодизації культурно-мистецької та освітньої моделі України. Протягом тривалого часу відбувається нагромадження, акумулювання цінного досвіду на основі якого буде створено комплекс навчально-методичного забезпечення вже

вітчизняної системи мистецької освіти. В добу радянського тоталітаризму формується інша модель музичної освіти України, що нівелює засади професійного мистецького розвитку й зростання національної освіти. Контрольована радянська блокада всього національного та руйнівна селекція культурно-мистецьких осередків на довгі десятиліття сформували кон'юнктуру культури, освіти і науки України, лише фрагментарно висвітлюючи чіткі й непохитні її ознаки.

У таких складних політичних та культурно-освітніх реаліях відбувається локалізація сутності мистецької освіти і традицій України. Потужною опозицією виступили наукові та виконавські школи при училищах, університетах, консерваторіях, що стали тією рушійною силою, яка стрімко увірвалася у простір національного, європейського і світового визнання.

З проголошенням незалежності України, відбулася трансформація освітнього, культурного, наукового та політичного будівництва. Проводиться оновлення освітніх програм, вищим навчальним закладам надається більшої автономності у визначеннях змісту освіти, її мети та стратегії.

Заклади освіти набувають нового статусу з більш розгалуженою структурою, гнучкими методами навчання з урахуванням тенденцій європейського досвіду. Новим кроком у розбудові мистецької освіти України стала структурна реформа вищої освіти у європейському просторі — «Болонський процес», затверджений Болонською декларацією 1999 р. Вхідження України до єдиної європейської та світової освітньої сфери чітко визначила його мету у зміцненні позицій наукової та освітньої ланки для підвищення конкурентоспроможності системи науки і вищої освіти країн, що входять до Європейського союзу з подальшою реалізацією її досягнень у соціальній сфері.

За принципом Болонської системи освіти, враховуючи національні культурно-мистецькі та освітні традиції, а також регулюючись нормативними документами чинного законодавства на сьогодні в Україні функціонує чітка система мистецької освіти.

Основними структурно творчими її механізмами є Закон України «Про освіту» та Закон України «Про вищу освіту» які регулюють механізм здобуття освіти та вищої освіти, отримання документів про здобуту освіту, градацію двоступеневої системи вищої освіти, застосування єдиної системи кредитних одиниць (ЄКТС), видачу дипломів європейського зразка та додатків до них, формування стандартів вищої освіти для кожної галузі знань та спеціальності, застосування критеріїв та розробка механізмів оцінки якості вищої освіти, впровадження у практику механізмів, що регулюють академічну мобільність студентів та викладачів, забезпечення практичної реалізації основної мети навчальних закладів тощо.

Спадкоємність традицій — основа сучасного комплексу формування фахівця культурно-мистецької галузі. Така система підготовки є унікальною не тільки в Європі, а й у світовому просторі.

Самобутність української системи мистецької освіти полягає, насамперед, у нерозривній єдності всіх циклів підготовки фахівця у відповідній галузі знань, відповідній спеціальності та спеціалізації. Циклічність, системність і послідовність — коли один рівень освіти шляхом логічного обґрунтування і продовження переходить в інший — і не тільки переходить,

а й формує його, стає його невід'ємною частиною, утворюючи сутність мистецької освіти України.

Сучасна мистецька освіта перебуває в стадії перманентних змін, трансформацій, пошуків та експериментів. Інтернаціоналізація стає важливим елементом загальної стратегії освіти. Академічна мобільність, як важливий мотиваційний комплекс виходить на новий рівень осмислення і постановки завдань. Партнерство і вивчення досвіду освіти країн європейського союзу формують новий вимір сучасної освіти, відриваючи потужні комунікативні можливості у навчанні.

Освітні програми «Еразмус+» з обміну студентів та підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, численні волонтерські проекти дають можливість моніторингу з вивченням успішних практик європейських країн, допомагають переймати їх досвід, конструюючи власну, оригінальну освітню модель.

У сучасних навчальних комплексах посилюється увага до неформальної освіти здобувачів вищої освіти, яка базується на інноваційних підходах, новаторських методиках та технологіях навчання. Освітньо — комунікативна модель сьогодення, вступаючи в суперечливий діалог з соціальними викликами, перебуває у стані перманентних змін, реформ і трансформацій. В освітній моделі України ХХІ ст. сформовані засадничі інтенції майбутнього наступних поколінь, у ній відчувається імпульс потужного генерування ідей, можливостей, відкриттів, досягнень. Відчувається динамічна селекція освітньої моделі з пріоритетом на європейський досвід, який логічним поєднанням консолідує освітню, наукову і мистецьку компоненту України (1, С. 173–176).

Окреслюючи парадигми сучасної освіти в Україні, не можна оминати питання академічної доброчесності, яке постало в Україні в останні десятиліття і набуває широкого звучання на законодавчому, (4) (Відповідно до ст. 512 «Кодексу України про адміністративні правопорушення» незаконне використання об'єкта права інтелектуальної власності, привласнення авторства або інше умисне порушення права інтелектуальної власності тягне за собою накладення штрафу від десяти до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян з конфіскацією незаконно виготовленої продукції, обладнання і матеріалів, які призначені для її виготовлення.), організаційному науково — освітньому (5) та морально-етичному рівнях. (6)

У цьому зв'язку варто згадати Бухарестську Декларацію з етичних цінностей та принципів вищої освіти в Європейському регіоні, де наголошено на важливості морально-етичних цінностей не лише в житті академічних інституцій, але й їх вплив на більш широкі суспільні процеси. Втілення високих етичних стандартів повинно розповсюджуватись на всі сфери життя навчальних і наукових закладів: викладання, дослідження, управління, міжнародне співробітництво та ін. які ґрунтуються на принципах поваги до людської гідності, цілісності, рівного доступу до освіти, поліпшення якості навчання, демократичності, активної громадянської позиції. В декларації викладено найважливіші напрями в реалізації академічної доброчесності: виховання, якої слід починати з себе, не допускаючи ніяких форм обману, брехні, шахрайства, крадіжки або інших форм нечесної поведінки, які негативно впливають на якість навчання та якість отриманих академічних ступенів. (7)

Освітньо — комунікативна модель сьогодення, вступаючи в суперечливий діалог з соціальними викликами, перебуває у стані перманентних змін, реформ і трансформацій. В освітній моделі України XXI ст. сформовані засадничі інтенції майбутнього наступних поколінь, у ній відчувається імпульс потужного генерування ідей, можливостей, відкриттів, досягнень. Однією з головних причин називається суцільна влада інтернету з його широкою інформаційною доступністю і одночасною поверховістю та не системністю; найбільше розповсюдження Інтернет та цифрові технології отримали саме у сфері науки та освіти. Необхідно додати ще один важливий чинник — відчуження людини від своєї власної природи, втрата нею внутрішнього морального запобіжника на угоду прагматичним пріоритетам.

Аналізуючи проблему, директор офісу Американських Рад з міжнародної освіти в Україні Я. Бачинський зазначає: «...Глобальна мережа Інтернет, сучасні інформаційні технології не лише суттєво збагатили наше життя, відкрили фантастичні можливості професійних та соціальних комунікацій, але й принесли проблему зловживання доступом, маніпуляції, перекручення та привласнення інформації. Одним з найнебезпечніших наслідків цього став феномен плагіату, який почав швидко проникати у наукові середовища найповажніших освітніх та наукових інституцій. Різноманітні прояви академічної нечесності здатні не лише згубно впливати на якість освіти, але й деформувати свідомість нових поколінь здобувачів освіти та дослідників». (8, С 219–220).

Поняття — «академічна добросесність» на сьогодні набуло вже певної усталеності застосування в українському науковому та академічному дискурсі, з вживанням також близьких за значенням понять «академічна чесність», «академічна порядність», «академічна культура», які є калькою із англomовного терміну — «academic integrity». Існує значна кількість визначень цього поняття, але всі вони виводяться із суміжних понять етики, підкреслюючи, таким чином, важливість етичного аспекту проблеми. Прояви академічної недобросесності вражають найважливіші морально-етичні підвалини свідомості учасників освітньої та наукової діяльності, а також негативно впливають на функціонування як академічних інститутів так і суспільства в цілому. Вони поширюють серед академічної спільноти егоїзм, несправедливість, обман, шахрайство, маніпуляції, безвідповідальність, недовіру, зневагу до людської гідності і суспільних норм та спрямовані на підірив ділової репутації, а також становлять серйозну загрозу якості процесів і результатів освітньої і наукової діяльності.

У світі склалась своєрідна класифікація академічного плагіату. Це так звана «A Top 10 List» (Перелік 10 головних видів). Ці типи порушень сформульовані на основі звіту відомої програми «Turnitin» Перелік інтелектуальних крадіжок відкриває CLON — дослівне копіювання чужої роботи. Наступним типом плагіату є CTRL-C, де у письмовому фрагменті міститься значна частка тексту з одного джерела без жодних змін. За ним йде FIND-REPLACE, що передбачає заміну ключових слів та фраз, але основний зміст джерела залишається незмінним. Порушення, що має назву REMIX, представляє собою парафрази інших джерел, упорядкованих таким чином, щоб їх зміст виглядав цілним, «безшовним». Плагіат

під назвою RECYCLE передбачає значні запозичення з попередніх робіт самого автора без цитування, тобто «самоплагіат». Для варіанту HYBRID характерно досконале комбінування в одній роботі цитованих праць та скопійованих уривків без посилань. Плагіат під назвою MASHUP являє собою сполучення запозичених матеріалів з декількох джерел без відповідного цитування. Останнє з перелічених порушень — «404 ERROR» — це письмові фрагменти з посиланнями на неіснуючу або неточну інформацію. (8, С 139.)

Поняття плагіат з'явилося в українському законодавстві лише у 2001 році і вважається одним із проявів порушення авторського права. Захист інтелектуальної власності та авторського права гарантує ст. 54 і ст. 41 Конституції України, Закон України «Про авторське право та суміжні права», ст. 512 «Кодексу України про адміністративні правопорушення», ст. 433–456 «Цивільного кодексу України», ст. 176 «Кримінального кодексу України». Статті 50 та 51 Закону України «Про авторське право та суміжні права» надають визначення плагіату та вказують на порядок відповідальності за його здійснення.

Однак, юридично-правова процедура покарання за плагіат на сьогодні серйозно відстає від реалій життя суспільства і потребує додаткових законодавчого регулювання, особливо це стосується Інтернет-видань. А також має додаткові можливості до вирішення через морально-етичні інституції, яскравим прикладом яких є кодекси честі, які впроваджуються в академічні інституції та вищі навчальні заклади і поступово формують належні внутрішньо — особистісні установки.

Тут доречно навести висловлювання Елісона Кірка: академічна порядність — це моральний кодекс або етична політика академічного середовища, що включає такі цінності як уникнення омани чи плагіату, дотримання академічних стандартів, чесності і ретельності у дослідженнях та академічних публікаціях. (9, С.78)

Так, з метою підвищення якості освіти та рівня професійної підготовки майбутніх педагогів та на виконання Закону України «Про освіту», зокрема, ст. 42. «Академічна доброчесність», керуючись «Тимчасовим положенням «Про академічну доброчесність у Національному педагогічному університеті імені М.П.Драгоманова» було введено до циклу професійної та практичної підготовки бакалаврів усіх спеціальностей навчальну дисципліну «Професійна етика і академічна доброчесність». Вона не лише вчить студента основам самостійного наукового дослідження та академічного письма, але й дає відповідь сучасним викликам у морально-етичній сфері, що складається останнім часом у вишах та ознайомить молодих науковців з вимогами академічної доброчесності. Вона допомагає вже з першого курсу дізнатися про етичні стандарти та вимоги до професійної поведінки, формувати в молодій людині внутрішню потребу вчитися і працювати в атмосфері високої моральності, поваги до свого вишу, викладачів, та майбутньої професії. Такі системні підходи у побудові сучасної освіти підвищують її потенціал та європейський імідж.

Література

- [1] Філософія культури: основні поняття, напрями, персоналії. 2007 : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів / Андрущенко Т.І., Антонюк О.В., Беспалий В.А., Бровко М.М., Федоренко М.О. [та ін.]. Київ ; Чернівці: Букрек, 624 с.
- [2] Корній Л. П., Сюта Б. О. 2014. Українська музична культура. Погляд крізь віки. Київ : Муз. Україна, 592 с.
- [3] Закон Про вищу освіту. 2014. *Ліга Закон*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141556.html.
- [4] Кодекс України про адміністративні правопорушення. 1984. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
- [5] Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи. Педагогічна Конституція Європи. 2013. / Асоціації ректорів педагогічних університетів Європи. URL: <http://www.arpue.org/index.php/uk/chasopys-yevropeiski-pedahohichni-studii/pedahohichna-konstytutsiia-yevropy>.
- [6] Інститут модернізації змісту освіти. Розпочато розробку етичного кодексу вчителя. 2016. / Інститут модернізації змісту освіти. *Освіта.ua*. URL: <http://osvita.ua/school/51508/>.
- [7] International Association of Universities. The Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. 2004. / International Association of Universities. URL: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.
- [8] Академічна чесність як основа сталого розвитку університету 2016. / Міжнарод. благод. Фонд «Міжнарод. фонд. дослідж. освіт. політики»; за заг. ред. Т. В. Фінікова, А. Є. Артюхова — Київ: Таксон.
- [9] Kirk A. 1996. Learning and the marketplace : a philosophical, cross-cultural (and occasionally irreverent) guide for business and academe. Edwardsville: Southern Illinois university press Carbondale and Edwardsville.

References

- [1] Filosofia kultury: osnovni poniattia, napriamy, personalii. 2007 : navch. posibnyk dlia studentiv vyshchych navchalnykh zakladiv / Andrushchenko T.I., Antoniuk O.V., Bepalyi V.A., Brovko M.M., Fedorenko M.O. [ta in.]. Kyiv ; Chernivtsi: Bukrek, 624 s.
- [2] Kornii L. P., Siuta B. O. 2014. Ukrainaska muzychna kultura. Pohliad kriz viky. Kyiv : Muz. Ukraina, 592 s.
- [3] Zakon Pro vyshchu osvitu. 2014. *Liha Zakon*. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T141556.html.
- [4] Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia. 1984. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>.
- [5] Asotsiatsii rektoriv pedahohichnykh universytetiv Yevropy. Pedahohichna Konstytutsiia Yevropy. 2013. / Asotsiatsii rektoriv pedahohichnykh universytetiv Yevropy. URL: <http://www.arpue.org/index.php/uk/chasopys-yevropeiski-pedahohichni-studii/pedahohichna-konstytutsiia-yevropy>.

- [6] Instytut modernizatsii zmistu osvity. Rozpochato rozrobku etychnoho kodeksu vchytelia. 2016. / Instytut modernizatsii zmistu osvity. *Osvita ua*. URL: <http://osvita.ua/school/51508>.
- [7] International Association of Universities. The Bucharest Declaration on Ethical Values and Principles of Higher Education in the Europe Region. 2004. / International Association of Universities. URL: http://www.iau-aiu.net/sites/all/files/Bucharest_Dec_0.pdf.
- [8] Akademichna chesnist yak osnova staloho rozvytku universytetu 2016. / Mizhnarod. blahod. Fond «Mizhnarod. fond. doslidzh. osvit. polityky»; za zah. red. T. V. Finikova, A. Ye. Artiukhova — Kyiv: Takson.
- [9] Kirk A. 1996. Learning and the marketplace : a philosophical, cross-cultural (and occasionally irreverent) guide for business and academe. Edwardsville: Southern Illinois university press Carbondale and Edwardsville.